

MICHAŁ BIAŁKOWSKI, *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń: Dom Wydawniczy MARGRAFSEN w Bydgoszczy 2016, ss. 172.

DOI:<http://dx.doi.org/10.18290/rt.2017.64.4-9>

Sobór Watykański II (1962-1965) wpisał się w dzieje Kościoła katolickiego jako wydarzenie wiekopomne. Wielu obserwatorów i analityków życia eklesjalnego z przekonaniem podkreśla, iż zwołanie, przebieg i końcowe decyzje podjęte w czasie soborowych obrad, były wyjątkowe, jeśli nie najważniejsze w XX w. Kontekst zwołania przez papieża Jana XXIII biskupów Kościoła powszechnego do Watykanu był szczególnie. Po zakończonej II wojnie światowej, która stanowiła katastrofę antropologiczną, nie tylko Zachód, ale i inne rejony globu podzielone zostały na dwa walczące ze sobą obozy: kapitalistyczny oraz komunistyczny. Im głośniejsze wznoszono okrzyki i apele na różnych pokojowych manifestacjach: „Nigdy więcej wojny!”, tym bardziej do kolejnej wojny się przygotowywano, szczególnie w państwach znajdujących się w orbicie Moskwy. W latach 60. XX w. miały nadto miejsce liczne przemiany kulturowe. Społeczności ludzkie jakby doświadczyły cywilizacyjnego przyspieszenia. Stąd konieczne stało się „uwspółcześnienie” misji Kościoła, uwrażliwienie wszystkich wierzących – duchownych i świeckich na ich nowe posłannictwo i zadania w zmieniającym się świecie.

Postanowienia Soboru, jego nauczanie – mimo ponad 50. lat od zamknięcia jego obrad – wciąż domaga się recepcji. Zadania wyznaczone przez Sobór Kościołowi powszechnemu i Kościołom partykularnym, społecznościom wiernych – duszpastorzom i poszczególnym katolikom pozostają niezmiennie aktualne.

W kontekście powyższych, bardzo ogólnych informacji o Soborze i jego przesłaniu, spojrzeć należy na dzieło w polskiej literaturze teologicznej wyjątkowe, oryginalne, a zarazem „monumentalne” i „dostojne” – *Studia Soborowe*. Tytułem tym objęte zostały trzy księgi mające łącznie 2 223 strony nie licząc zdjęć zamieszczonych bez paginacji w każdym tomie) opracowane pod redakcją Michała Białkowskiego: *Studia Soborowe. Historia i nauczanie Vaticanum II*, t. I, Toruń 2013; *Studia Soborowe. Historia i recepcja Vaticanum*, t. II, cz. 1, Toruń 2014; *Studia Soborowe, Historia i recepcja Vaticanum II*, t. II, cz. 2, Toruń 2015.

Inspiratorem i wydawcą dzieła *Studia Soborowe* jest wspomniany M. Białkowski, historyk i politolog, adiunkt Katedry Historii Dyplomacji na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych UMK w Toruniu. Bezsprzecznie ten uczony jest dziś jednym z największych w Polsce promotorów nauczania Soboru Watykańskiego II.

Na uwagę zasługuje fakt, iż jest osobą świecką, mężem i ojcem rodziny, katolikiem zaangażowanym w życie Kościoła w Polsce. Nie legitymuje się formalnym dyplomem teologa. Jest natomiast teologiem z pasji poznawczej i z niekwestionowanych kompetencji. „Mówią” o tym zarówno powyższe dzieła, które doczekały się już niejednej recenzji, jak również inne dedykowane Soborowi: autorskie – *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice* (Toruń 2015) oraz pod redakcją – *Radość i nadzieja, smutek i trwoga... Sobór Watykański II z perspektywy półwiecza* (Toruń 2016).

Przedmiotem niniejszej recenzji jest praca *Wokół Soboru Watykańskiego II*. Wydawcą, który zrealizował poligraficznie książkę (na stronie redakcyjnej widnieje oryginalna notka: „Wydawca/Realizacja poligraficzna”) jest dom Wydawniczy MA-GRAFSEN w Bydgoszczy. Recenzentami naukowymi dzieła są: prof. zw. dr hab. Jacek Bartyzel (UMK), prof. dr hab. Krzysztof Kowalczyk (US) oraz ks. dr hab. Robert Skrzypczak (PWTW). Tak poważna obsada recenzentów do oceny książki w gruncie rzeczy nieobszernej, bo liczącej 172 strony, gwarantuje jej wysoki poziom.

W Wstępie Autor zaznacza, iż „Książkę tworzą studia i szkice już publikowane – w latach 2013-2015 – na kartach prestiżowej serii naukowej «Studia Soborowe». Na potrzeby niniejszego wydania wszystkie teksty zostały jednak ponownie opracowane, znacznie poszerzone, uzupełnione i zaktualizowane” (s. 11). To bardzo ważna informacja, która wskazuje na dynamizm twórczy Autora. Nie zamyka on podjętych i zrealizowanych przez siebie tematów, lecz dokonuje ich „superrewizji”, by wprowadzić nowe, istotne, pogłębione wątki.

Strukturę dzieła stanowią następujące części: *Wstęp*, cztery rozdziały, *Nota bibliograficzna*, *Nota o autorze*. Rozdział I – *Sobór Watykański II – geneza, okoliczności zwołania, uczestnicy i przebieg obrad* jest najbardziej obszerną częścią książki. Zajmuje połowę jej objętości. Tekst ten rozpoczyna *Wprowadzenie*, po którym następuje punkt *Podstawowe źródła i literatura do historii Soboru Watykańskiego II*.

Autor bardzo przejrzysto, co więcej – z ogromnym znanstwem dokonał nie tylko prezentacji, ale i oceny materiałów źródłowych dotyczących *Vaticanum II* oraz literatury przedmiotu. Ten fragment stanowi rodzaj *vademecum* – przewodnika z zakresu informacji naukowej. W następnym punkcie (tak jak każdy punkt i ten nie został oznaczony numerem) – *Geneza Soboru Watykańskiego II* M. Białkowski wskazuje na odrodzenie bibliistyki. Zresztą bibliistyka zaczęła się rozwijać już w XIX w., najpierw w kręgu protestantyzmu. Nie był ten fakt obojętny dla inicjatyw katolickich związanych ze studiami nad Biblią, które zaczęły się pojawiać jeszcze przed Soborem.

Zwykle Sobór kojarzy się z wielkimi zmianami w liturgii. Nie ma jednakże powszechnej wiedzy o odnowie liturgicznej, która zbiegła się z Soborem i doń prowadziła. Z założenia Sobór miał być, i był, ekumeniczny. Przymiotnik ten, zastosowany do jednej z oficjalnych nazw zgromadzenia biskupów z poszczególnych partykularnych Kościołów świata – Ekumeniczny Sobór Watykański II, podkreślał nade wszystko powszechny wymiar Kościoła. Jest on obecny w *ekumenie*, czyli na całym „okręgu ziemi” – świata, wszędzie, gdzie żyją ludzie, którzy bez względu na kulturę, religię, światopogląd stanowią wielką troskę Kościoła. Nie mniej ważny był u początków Soboru ruch ekumeniczny w sensie ścisłym, zapoczątkowany w kręgu protestanckich wspólnot eklezjalnych już na początku XX w. M. Białkowski wskazuje nadto

na *Nouvelle Théologie*. Dokonuje wreszcie przedsoborowego bilansu pontyfikatu Piusa XII.

Początek pontyfikatu Jana XXIII, okoliczności i przygotowania do zwołania Soboru Watykańskiego II to tytuł kolejnego punktu w rozdziale I. Autor wskazuje na osobę Jana XXIII, który – inspirowany Duchem Świętym oraz poruszony wydarzeniami, mającymi miejsce w XX w. – zwołał ten Sobór. Omawia działania przebiegające na tzw. etapie przedprzygotowawczym Soboru (maj 1959 r.-czerwiec 1960 r.) oraz przygotowawczym (czerwiec 1960 r.-czerwiec 1962 r.). W punkcie *Struktura, organizacja pracy, uczestnicy Soboru* koncentruje się na poszczególnych zagadnieniach zasygnalizowanych w tytule. Poświęca również uwagę „polskiej obecności na Soborze”. Dalej (*Przebieg obrad Soboru Watykańskiego II*) prezentuje kalendarium obrad, ujęty w następujące ramy czasowe: I sesja (październik-grudzień 1962 r.) – IV sesja (wrzesień-grudzień 1965 r.). Nie pomija przy tym ważnych problemów, które wygenerowane zostały przez obecne na Soborze stronnictwa tradycjonalistyczno-konserwatywne oraz reformistyczno-liberalne. M. Białkowski zamyka refleksję poprowadzoną w tym rozdziale, dając czytelnikowi *Klucze* do poznania Soboru.

Wskazany wyżej punkt z rozdziału I *Polska obecność na Soborze* okazał się „wprowadzeniem” do rozdziału II zatytułowanego *Biskup chełmiński Kazimierz Józef Kowalski na Soborze Watykańskim II*. W tej części dzieła M. Białkowski przedstawia biskupa, który przejął kierowanie diecezją w 1946 r., w czasie znacznym wciąż jeszcze traumą wojenną, niosącym wiele trudnych, wręcz dramatycznych wyzwań związanych z nową sytuacją polityczną i cywilizacyjną Polski. Żołnierz i prezbiter, pracownik naukowo-dydaktyczny, w końcu biskup chełmiński był doskonale przygotowany do zleconego mu przez papieża zadania kierowania jedną z największych wówczas diecezji w Polsce. W 1959 r. zainaugurowany został przezeń synod diecezjalny, będący w pewnym sensie „zapowiedzią” zarówno Soboru, jak i związanej z nim odnowy soborowej. Autor przybliży zaangażowanie bpa K.J. Kowalskiego w czasie trwania poszczególnych sesji soborowych: I (1962 r.), II (1963 r.), III (1964 r.) i IV (1965). Tak, jak wcześniej pasterz ten był zaangażowany w odnowę soborową, tak później wprowadzał odnowę posoborową, o której rozdział ten traktuje.

Ostatni punkt rozdziału II – *Odnowa posoborowa* rozwinięty został i udokumentowany w rozdziale III pt. *Aktualność przestania Soboru Watykańskiego II w nauczaniu papieży i praktyce synodalnej Kościoła*. Ustalone przez Autora punkty, w których analizuje on nauczanie danego papieża, oddają symbolicznie ich specyfikę. Misją Pawła VI była realizacja odnowy soborowej. Słowa Jana Pawła II i idące z nimi nierozłącznie działania były wyrazem jego nieustannej pamięci o Soborze. Z kolei nauczanie Benedykta XVI znaczone było troską o prawidłową hermeneutykę Soboru. Rozdział ten zamyka oryginalna refleksja M. Białkowskiego na temat nowej latyno-amerykańskiej perspektywy wyzwań Soboru.

Tematykę IV rozdziału książki – ostatniego „zapowiadał” ostatni punkt rozdziału III. W rozdziale IV – *Kościół papieża Franciszka – pomiędzy wizją a rzeczywistością* Autor omawianego dzieła koncentruje się na problematyce specyficznej dla Franciszkiego pontyfikatu, wszakże akcentowanej i analizowanej również przez poprzednich papieży oraz przez poszczególne episkopaty Kościoła powszechnego. Podane ogólne sformułowania wskazują na stałą aktualność eklezjalnej misji: Kościół ubogi i dla

ubogich; Kościół prześladowany, Kościół misyjny, Kościół ewangelizujący jest Kościołem zatroskanym o każdego bez wyjątku człowieka. M. Białkowski, omawiając prześladowanie Kościoła, wskazuje na opresję, której on doświadcza w Iraku oraz Syrii. Kraje te stanowią wielką troskę papieża, apelującego i modlącego się o zażegnanie nienawiści w tych regionach Azji, nie będącej wszakże obojętną wobec losów całej ludzkości.

Warto zwrócić uwagę na adresatów książki. Najlepiej wskazuje to sam Autor: „Publikację kieruję nie tylko do świeckich, ale mam nadzieję, że sięgną po nią również kapłani, osoby konsekrowane i alumni. Jej szczególnymi adresatami czynię mieszkańców dawnej ziemi chełmińskiej – dziś wiernych diecezji toruńskiej, pelplińskiej i archidiecezji gdańskiej. Polecam Waszej refleksji postać księdza biskupa Kazimierza Józefa Kowalskiego – wielkiego patrioty, odważnego żołnierza, wybitnego uczonego, gorliwego kapłana i dobrego biskupa. Przygotowując tekst poświęcony osobie 56. pasterza Kościoła chełmińskiego, a następnie wygłaszając go w formie wykładu dla kleryków Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie, wielokrotnie doświadczyłem, jak wdzięczna i żywa jest pamięć o biskupie Kazimierzu Józefie Kowalskim” (s. 11-12).

Pamiętam moją pierwszą pielgrzymkę do Pelplina, gdzie w 1972 r. przekroczyłem próg jednej z najpiękniejszych polskich katedr. Przeżywałem wówczas nie tylko piękno i „dostojęństwo”, ale też misterium gotyckiej świątyni katedralnej. Dzień mojej wizyty w Pelplinie był dniem śmierci pasterza diecezji chełmińskiej, biskupa Kazimierza Józefa Kowalskiego. Trudno dziś – z perspektywy 45 lat od tamtej chwili – jest opisać uczucia, które mi wtedy towarzyszyły. Czułem na pewno, iż śmierć pasterza nie jest śmiercią Kościoła. Katedra Pelplińska nadal stała niewzruszona!

Wzmocniło ją, katedrę będącą „sercem diecezji” mojego urodzenia (urodziłem się w Grudziądzu) i samą diecezję świadectwo życia Pasterza, który prowadził Kościół chełmiński w bardzo trudnych czasach. Przygotowywał go do reform soborowych i następnie je realizował, szczególnie w zakresie zmian w liturgii, inicjowaniu poradni rodzinnych i poprzez troskę o duszpasterstwo rodzin. Wzmocnił nadto duszpasterstwo akademickie w tych miastach diecezji, gdzie istniały uczelnie wyższe (Toruń, Gdynia).

Książka *Wokół Soboru Watykańskiego II*, mająca raczej „średnią” objętość, na co już wyżej wskazano, została bardzo starannie zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym (technicznym) opracowana. Oszczędna w słowach, przekazuje wiele ważnych informacji. Jej podtytuł – *Studia i szkice* wskazuje na sens dalszego zgłębiania fenomenu *Vaticanum II* oraz komponowania – na podstawie „szkiców” – dopracowanych, pełnych „obrazów” Kościoła, powołanego do służenia Bogu i ludziom na miarę wyzwań danych czasów.

„Dziś, po półwieczu od zakończenia Soboru Watykańskiego II – pisze M. Białkowski – wizja Kościoła wspólnotowego, służebnego i otwartego uzupełniona o czwarty przymiot – Kościoła misyjnego – jest jeszcze bardziej aktualna niż kiedykolwiek” (s. 84).

Eugeniusz Sakowicz
Wydział Teologiczny UKSW
e-mail: e.sakowicz@uksw.edu.pl